

Ivan ANTUNOVIĆ, *Otajstvo Kristove Crkve. U svjetlu Objave, Predaje i crkvenog učenja, FTI, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb, 2019., 267 str.*

Ivan Antunović knjigu *Otajstvo Kristove Crkve*, koju je napisao 2009. godine, nadopunio je i proširio deset godina kasnije novijim ekleziološkim modelima i pastoralnim usmjerenjima koje zahtijeva suvremeno doba i kultura. Knjiga započinje kratkim Predgovorom (9-10), u kojem se iznosi temeljno usmjerenje, motiv i svrha ovoga teološkog djela: »Budući da Crkva nije samo povijesna danost nego i otajstvo vjere, slijedi da se o tome otajstvu može uvijek iznova pisati i govoriti. Svako vrijeme traži svoju metodu i način kako bi izrazilo sadržaj otajstva u svojem vremenu ne bi li njegovim suvremenici bilo razumljivo« (9). Knjiga, dakle, obrađuje nauk o Crkvi u dva dijela. Prvi dio govori o povijesnom razvoju traktata o Crkvi, zatim se Crkvu gleda kroz Stari zavjet i Novi zavjet, patrističko razdoblje, vrijeme Tridentskog koncila te razdoblje postkoncilske ekleziologije. Drugi dio knjige progovara i obrađuje teme vezane za sistematsku ekleziologiju.

Knjiga sadrži pet poglavlja. Prvo poglavlje nosi naslov »Ekleziološke teme i vidici« (11-42) i obuhvaća četiri glavne teme. Prva tema obrađena je

pod naslovom »Pojedine teme i glavni dokumenti crkvenog učiteljstva o Crkvi« (15-19). Poseban traktat o otajstvu Crkve koji bi bio sustavan i iscrpan nije se pojavio sve do potkraj 19. stoljeća, kada se otkrivaju novi vidici u ekleziologiji. Ni crkveni oci ni srednjovjekovni teolozi nisu se bavili ekleziologijom na izravan način, nego u kontekstu drugih sadržaja. Prvi traktati *De ecclesia* pojavili su se na zalasku srednjeg vijeka, ali ti su traktati više pravne negoli teološke naravi i sadržaja. Autor donosi pregled važnijih dokumenata crkvenog učiteljstva koji ne govore samo o pojedinim temama Crkve nego se u njima nalazi i cjeloviti prikaz otajstva Crkve (16-19).

Druga tema obrađena je pod naslovom »Sadašnje stanje nauka o Crkvi« (20-23). Danas napisati ekleziološki traktat iziskuje promatrati Crkvu iz mnogih epistemoloških i hermeneutičkih vidika i poznavati razne antropološke znanosti i ostale humanističke znanosti kako bi se kršćanska poruka spajanja izrazila jezikom suvremenika a da temeljne kršćanske istine budu naviještene u istom svom sadržaju i značenju (20-21). Treća tema donesena je pod na-

slovom »Novi pristup« (23-24), a taj pristup treba obuhvaćati cjelovitu ekleziologiju. Četvrti naslov glasi »Metodologija u ekleziologiji« (24-42), a obrađene su: a) iskustvena dimenzija te metode (26-28); b) hermeneutika (28-29); c) fenomenologija (30); d) filozofska dimenzija (31-32); e) uloga teologije u ekleziologiji (33); f) značenje dijaloške dimenzije u ekleziologiji (34-35) te se na kraju donosi zaključna misao (36-42).

Drugo poglavlje glasi »Crkva prema Svetom pismu. Crkva u Starom i Novom zavjetu: preoblikovanje i nastavak konačnog ostvarenja Novog saveza« (43-102) i sadrži šest glavnih tema. Autor donosi jednu važnu rečenicu koja nam otvara svu dubinu i širinu toga poglavlja, koja glasi: »Nijedna se zajednica ne može ponositi s tako dugom pretpoviješću kao što je to slučaj s Crkvom upravo zbog toga što je začetak te duhovne Kristove obitelji u volji Presvetoga Trojstva« (44).

Prvi naslov glasi »Pretpovijest i prefiguracija Crkve u Starom zavjetu« (45-61). Ta tema promatra se u dva vida: a) Početni savez ili prvi savez s čovječanstvom (49-52) i b) Stari savez koji Bog sklapa s Izraelom (52-61). O spase-nju čovječanstva, kojemu je krajnji cilj da ga se učini dionikom božanskog života, u broju 2 konstitucije Drugoga vatikanskog koncila *Lumen gentium* se ističe: »Vječni je Otac slobodnom i tajnom odlukom svoje mudrosti i dobrote stvorio cijeli svijet, odlučio ljude učiniti dionicima svoga božanskog života« (49).

Već je u Starom savezu najvaljerno ono što će se ostvariti u potpunosti u Novom savezu, a to se dakako odnosi i na otajstvo Crkve (61).

Drugi naslov glasi »Novi savez Božjeg Sina s čovječanstvom« (62-69). Stvaranje novog Božjeg naroda i uspostava Novog saveza ne dokidaju sadržaj i temelj Starog saveza, nego smještaju početke Crkve ponajviše u moment uspostave euharistije, tj. u Posljednju večeru, a to označuje konstitutivnost naroda Novog saveza u kojem Crkva »postaje mjesto objave Presvetoga Trojstva« (68-69).

Treći naslov glasi »Crkva u svijesti prve kršćanske zajednice« (69-78). Djela apostolska polazna su točka te teme jer donose iscrpan opis života prve Crkve. Povijest prve Crkve koju donose Djela apostolska, oprječnost između pneumatskog i institucionalnog vida Crkve nema opravdanje unutar ekleziologije. Djela apostolska predočuju Crkvu koja je ostala u svemu vjerna svojem Utemeljitelju (76-77). Četvrti naslov glasi »Crkva prema Matejevu i Lukinu evanđelju« (78-89). Autor se u toj temi služi dvjema značajnim ekleziološkim knjigama, a to su knjiga Rudolfa Brajčića pod naslovom *Bit i svremenost Crkve. Putovi vjerničke prakse danas* (FTI, Zagreb, 1986.) i Alfreda Schneidera pod naslovom *Crkva. Otajstvo i znak spasa* (FTI, Zagreb, 2008.). Za sinoptička evanđelja Crkva nije obično religijsko društvo uspostavljeno isključivo ljudskom voljom, nego je Crkva ponajprije Crkva

Isusa Krista. U središtu evanđelja nije Crkva, nego osoba i djelo Isusa Krista, Sina Božjega. Matej prikazuje Crkvu u njezinoj dinamičkoj univerzalnosti i time razbija obruč židovskog partikularizma. Crkvu promatra prostorno-univerzalnom kategorijom, a središnja snaga Crkve izvire iz povijesne osobe Isusa Krista (78-79).

Prema Matejevu evanđelju Crkva predstavlja univerzalizam kao internacionalizam, što je vidljivo u četiri nova zavjetnim tekstovima (usp. Mt 13,36-43: Crkva kao njiva; Mt 12,16-21; Mt 24,14; Mt 28,19). Crkva naviješta radosnu vijest spasenja – Evanđelje svemu svijetu i svim narodima (80-81). Lukino evanđelje promatra Crkvu ne samo u prostornoj dimenziji nego i vremenskoj, a središnju ulogu ima treća božanska osoba – Duh Sveti. On je nositelj jedinstva u Crkvi i temelj toga jedinstva. »U Lukinoj povijesti Crkve Duh Sveti igra glavnu ulogu tako što je prisutan u svim vjernicima kao nadnaravna i povijesna snaga« (85). Nakon svoga uskrsnuća i uzašašća k Ocu Krist je prisutan u svojoj Crkvi samo u Duhu Svetom i na taj način »istovremen svakom vremenu, a time je Crkva univerzalno epohalna.

Peti naslov glasi »Crkva prema poslanicama svetoga Pavla« (89-94). U Pavlovoj teologiji susrećemo njegovo nastojanje da objasni bit i narav novog Božjeg naroda. On se Prvoj poslanici Korinćanima služi slikom *tijela*, što je bilo poznato i u rimskoj i grčkoj kulturi. Pavao se njome koristi i primjenjuje ju

na Crkvu, izdvajajući njezino semitsko značenje. Jedinstven smisao slike *tijela* kod Pavla povezan je sa samim Kristom. Kristovi učenici su »jedan u Kristu Isusu« (Gal 3,38). Tom slikom Pavao iznosi životni odnos zajednice s Kristom i komunitarni odnos članova Crkve međusobno (91-93).

Šesti naslov glasi »Crkva u Ivanovim spisima« (94-100). Autor se u toj temi koristi literaturom uglednog njemačkog teologa Rudolfa Schnackenburga, stručnjaka za ivanovsku novozavjetnu teologiju. Ivanovski spisi obogaćuju narav i poslanje Crkve dvjema važnim slikama: slikom stada i pastira te slikom vinograda i vinogradara. Antunović izvanredno zapaža da Ivan »ni slikom stada ni slikom vinograda ne izriče svu bit crkvene stvarnosti, nego sličnosti ili simboličke usporednosti koje rasvjetljavaju njezine posebne vidike« (95). Ivanovska teologija donosi bogatstvo i kristološku i soteriološku dimenziju otajstva Crkve. Drugo je poglavlje zaključeno završnim mislima (100-102) u kojima se tvrdi kako u Novom zavjetu ne pronalazimo samo okvir unutar kojeg prepoznajemo porijeklo Crkve nego i prve skice buduće ekleziologije.

Treće poglavlje glasi: »Ekleziologija u patrističko-skolastičkom razdoblju« (103-161). U tom razdoblju dogodili su se veoma važni trenutci kršćanske spekulacije o Crkvi koje su pokrenuli pisci Novog zavjeta. Ovo poglavlje ima tri velike teme. Prva tema obrađena je pod naslovom »Ekleziologija u postapostol-

skom razdoblju: Irenej, Origen, Tertulijan, Ciprijan« (104-132). Prvi teolog kojeg autor ovdje spominje je Irenej Lyonski, koji među prvima donosi određenu sintezu kršćanskog nauka unutar kojeg je izrađen model o Crkvi. S Irenejem je ekleziološka svijest novog Božjeg naroda prilično dozrela jer on promišlja Crkvu kao sakrament spasenja za sve ljude i narode, spominjući također apostolicitet kao temeljni kriterij po kojem prepoznajemo je li riječ o pravoj ili zabludjeloj Crkvi (109-114).

Drugi veliki teolog je Origen (114-123). Svojom teološkom mišlju zacrtao je neizbrisivu brazdu u povijesti kršćanske teologije i života same Crkve. Prema Origenu i njegovu djelu *De principiis* »Crkva je kao novi Božji narod slika budućeg kraljevstva i mjesto gdje se čovjek oblikuje Evanđeljem, te tako ostvaruje svoju *imago Dei*« (123).

Treći teolog u ovom nizu je Tertulijan (123-129). On ističe dva glavna aspekta otajstva Crkve: *sakramentalnost* i *integralnost*. Dva glavna sakramenta kršćanskog života, krštenje i euharistija, izriču somatski aspekt Crkve, koji usavršavaju čovjekov *imago Dei*, koji Tertulijan za razliku od Origena smješta ne u dušu, nego u tijelo (122-124).

Četvrti teolog je Ciprijan (129-132). Za razliku od Tertulijanove pneumatike ekleziologije sa somatskom pozadinom, Ciprijanova je ekleziologija izrazito hijerarhijske naravi, što je vidljivo iz njegova djela *De catholicae ecclesiae unitate*.

Drugi naslov glasi »Ekleziologija patrističkog doba: Augustin i Dionizije Areopagit (132-147). O Augustinovim temeljnim ekleziološkim postavkama, kako na misaonoj tako i na praktičnoj razini, Antunović zaključuje kako te postavke nisu imale utjecaj »samo na teologiju, nego i na politiku i kulturu u općenitome smislu tijekom cijeloga srednjeg vijeka i nakon njega« (133). Augustinovo naučavanje o Crkvi uvelike je obogatilo ekleziologiju crkvenih otaca, kao i skolastičku ekleziologiju, osobito preko nauka o »mističnom tijelu« Crkve, te Božjoj državi i nauka o *ecclesia mixta*.

Dionizije Areopagit je pseudonim kršćanskog pisca iz 5. stoljeća (142-147). Njegova djela su: *Božja imena*, *Mistična teologija*, *Nebeska hijerarhija*, *Crkvena hijerarhija*. Njegova ekleziologija je estetsko-liturgijska. Oslanja se na dva tipično neoplatonska pojma: *participacija* i *hijerarhija*.

Treći naslov glasi »Ekleziologija skolastičkog doba: sveti Bernard i sveti Toma Akvinski« (147-161). Od Dionizija Areopagita do Bernarda prozeže se vrijeme od sedam stoljeća i autor knjige navodi neke važne povijesne događaje koji su imali utjecaj i na Crkvu (147-149). S Bernardom započinje zlatno doba skolastičke teologije, koje se sa svetim Tomom Akvinskim završava. Bernard u svojoj ekleziologiji ističe snažno vojujuću Crkvu, ali ima također i aspekt mistične teologije promatrajući Crkvu po modelu zaručnice (Crkva kao Kristova zaručnica). Sveti Toma Akvinski (154-161) razvija u govoru o Crkvi kristo-

loški kontekst. Kod njega također nema nijednog traktata koji bi bio isključivo posvećen ekleziologiji. Kada progovara o misteriju Crkve, koristi se Aristotelovim rječnikom kao što su *potencija* i *akt*, *materija* i *forma*, *bit* i *bitak*. Unio je u ekleziologiju određenu konkretizaciju i jasnu određenost koju nismo susreli do njega, ali to ne znači da je njegova ekleziologija savršena, nego je savršen somatski ekleziološki model koji je uspio izgraditi (160-161).

Četvrto poglavlje glasi »Katolička ekleziologija od Tridentskog sabora do Drugoga vatikanskog sabora« (163-210) i obuhvaća četiri velike teme. Prva tema obrađena je pod naslovom »Ekleziologija Tridentskog sabora« (167-183). Koncil je revidirao Lutherovu teologiju i ekleziologiju, a osobito njegovu *sola fides*, *sola Scriptura* i *sola signa*. Autor donosi temeljne ekleziološke postavke trojice teologa: Roberta Bellarmina (170-173), J. Adama Möhlera (173-179) te Johna Henryja Newmana (179-183). Druga tema obrađena je pod naslovom »Ekleziologija Prvoga vatikanskog sabora« (183-190), gdje se donosi dogma o papinskoj nezabludivosti u pitanjima vjere i morala u konstituciji *Pastor aeternus*. Izdvajamo i shemu *De ecclesia Christi* u kojoj Prvi vatikanski koncil savršeno održava tisućljetnu tradiciju Crkve, ali također se ističe kako je nedostatak nauka o biskupskoj službi kroz dugo vremena opterećivao katoličko naučavanje u prilog papina autoriteta, što ističe i Yves Congar (189-190).

Treći naslov glasi »Ekleziologija između Prvoga i Drugoga vatikanskog sabora« (190-201). Antunović u tom kontekstu izdvaja na poseban način kardinala Louisa Billota, koji je svoje ekleziološke misli o društveno-juridičkom uređenju Crkve iznio u djelu pod naslovom *De ecclesia*. Važno je spomenuti i encikliku pape Pija XII. naslovljenu *Mystici corporis* kao i druge značajne teologe poput Merscha i Trompa te evangeličke teologe Karla Bartha i Dietricha Bonhoeffera (196-201). Četvrti naslov glasi »Ekleziologija Drugoga vatikanskog sabora« (201-210). Odlučni poticaj u obnovi katoličke ekleziologije je otvaranje Drugoga vatikanskog koncila i donošenje dviju konstitucija: *Lumen gentium* i *Gaudium et spes*. Crkva je prikazana u Kristovu svjetlu, u svjetlu njegova misterija i kao potpuno ostvarenje spasenjskog plana Presvetoga Trojstva. Ona je nadalje, savez s čovječanstvom, kao prvina Božjega kraljevstva, kao Tijelo Kristovo, kao složena stvarnost, koja je teandrična, tj. istodobno ljudsko-božanska te istodobno vidljiva i nevidljiva (203-204). Također su u ostalim koncilskim dokumentima obrađeni ili produbljeni mnogi drugi crkveni vidovi, napose u *Ad gentes* i *De oecumenismo*.

Posljednje peto poglavlje glasi: »Postkoncilski ekleziologija« (211-259) i predstavlja nam sedam značajnih i utjecajnih koncilskih i postkoncilskih teologa svjetskoga glasa i značenja. Autor konstatira kako je Drugi vatikanski koncil bio jedan od prvih, ali ne i jedini

obnovitelj Katoličke Crkve i ekleziologije u drugoj polovici 20. stoljeća. Osvrće se i na temeljne ekleziološke smjerove u obnovi katoličke ekleziologije, a to su: teandrički smjer, kerigmatski smjer, smjer zajednice, ekumenski smjer, sakramentalni smjer, pneumatski smjer te povijesni smjer (212-215).

Prvi u nizu postkoncilskih teologa je Charles Journet (216-222), zatim su tu: Jérôme Hamer (222-228), Karl Rahner (228-235), Yves Congar (235-240), Hans Küng (240-249), Joseph Ratzinger (249-255) te Gustavo Gutiérrez i teologija oslobođenja (255-259). Svi su ti teolozi, svaki na svoj način i orijentirani posebno na jedan ekleziološki smjer, svojim ekleziološkim promišljanjima

pridonijeli razvoju tih eklezioloških smjerova, ali i obnovi čitave katoličke teologije.

Od 261. do 263. stranice nalazi se Zaključak u kojem se posebno ističe ovo: »Ekleziologija kao zasebni teološki traktat nema dugu povijest, dok je proučavanje o Crkvi bilo postojano (...).Suvremena ekleziologija ostvarila je značajan napredak u odnosu na onu prethodnu« (261). Ovo djelo na našem govornom području možemo smatrati svojevrsnim odličnim sustavnim teološko-eklezijalnim traktatom i platformom za daljnja suvremena ekleziološka istraživanja. Od 265. do 267. stranice nalazi se Bibliografija.

Tomislav Smiljanić